

zapadnom Balkanu, bilo je neophodno da u zbirku uđe sav materijal koji se u vezi s tim hipotezama spominjao, i sve što na zapadu može pobuditi sumnju da je tračko. Raščišćavanje tih pitanja zadatak je budućih istraživanja, ova im knjiga mora poslužiti kao podloga.

Na žalost Dečev nije osjetio potrebu da tako skupljeni materijal popratni sistematičkim komentarom o vrijednosti svakog imena ili glose i vjerojatnosti kojom se može utvrditi njegov trački karakter. Čak nam nedostaje u uvodu prikaz principa i kriterija o koje se autor pri izboru materijala opirao. Time je znatno otežana, upotreba knjige jer autor ostavlja čitaocu da sam obavlja taj posao. No treba naglasiti da je knjiga sastavljena tako pregledno da si čitalac uz malo vještine i verziranosti u tim pitanjima može stvoriti sliku o izvornoj vrijednosti materijala. Ipak je šteta što autor kao da smatra da je pripadnost tračkom materijalu kod svih navedenih riječi izvan diskusije. A ipak je baš to, a ne eventualno etimološko tumačenje, po našem mišljenju, centralni problem u današnjoj fazi izučavanja tračkoga jezika.

Premda je etimološko istraživanje tračkih ostataka bila jedna od glavnih naučnih preokupacija autorovih, ipak je on ispravno osjetio da su u ovoj knjizi etimološka pitanja od drugorazredne važnosti. Gdje ima predložiti etimologiju neke riječi ili imena, on svoj prijedlog iznosi u obliku kratke bilješke petitom na kraju članka. Njegove su etimologije dakako često diskutabilne, a samo iznimno pouzdane, drukčije i ne može biti kraj takvog stanja materijala. No one su uvijek plod dubokog poznavanja i temeljitog rasuđivanja, pa je i to dragocjen doprinos izučavanju tračkog jezika, i bar koliko je to danas moguće, solidan temelj etimološkom istraživanju tračkog jezičnog materijala. Gdje se nije pružala mogućnost nadovezivanja na indoevropski materijal, autor se ograničio na važna pitanja unutartračke etimologije i, ukazao je na izvođenje i tvorbu riječi, ali i to vrlo diskretno.

Poznato je da je Dečev o karakteru tračkog jezika imao posebno i vrlo individualno mišljenje koje je teško pravdati izvornim materijalom i koje zbog toga u nauci nije nailazilo na odjek. On je u tračkom htio vidjeti rezultat djelovanja iranskih skitskih dijalekata na jedan „mediteranski“ jezik srodan etrurskom. Nema sumnje da su u starini postojale jezične veze preko Dunava, Pruta i Dnjestra i da je problem odnosa između tračko-dačkih i skitskih dijalekata važan i neistražen. Dečev je to ispravno uočio. Isto je tako očita veza između tračkog jezika i predgrčkog supstrata. Novija istraživanja V. Georgieva to sve jasnije pokazuju. Ipak koncepcija kojom je Dečev htio objasniti te odnose nije sretna i ne može se prihvatiti. Dok se osnovni odnosi bolje ne razjasne, moraju se ovakve komplicirane konstrukcije a priori odbijati kao indiskutabilne. No Dečev je znao svoju knjigu metodski tako ispravno i sretno postaviti da njegova neprihvatljiva teza niukoliko ne utječe na prikaz tračkog jezičnog materijala.

Sve to, mislim, opravdava konstataciju s početka ovog prikaza, da izučavanje tračkog jezika i uopće lingvističke situacije antičkog Balkana ulazi tom knjigom u novu fazu. Istraživači su dobili dragocjen radni instrumenat koji će generacijama omogućiti bolji i brži rad. I opet se jednom pokazalo što u nauci može uporan i svjesno usmjeren rad jednog jedinog čovjeka. Bečka akademija nastavila je ovim izdanjem jednu vrijednu tradiciju, a bugarska se nauka pokazala na visini zadatka da izučava jezičnu prošlost svoga područja.

R. Katičić, Zagreb.

ВЛАДИМИР ГЕОРГИЕВ, *Тракийският език*, Българска академия на науките, София 1957.

Uz kapitalne publikacije akademika Dimitra Dečeva o tračkom jeziku pojavila se i ova izvanredno korisna i važna knjiga poznatog bugarskog indoeuropeista, akademika Vladimira Georgieva koji se već godinama u širokoj zahvatu bavi lingvističkom prošlošću antičkog Balkana, najstarijim jezičnim slojevima i ostacima nestalih jezika. Poznati su njegovi važni radovi o predgrčkom jezičkom sloju i njegovim ostacima u grčkom rječniku koji danas u svijetu s punim pravom nailaze na sve jedno-dušnije priznanje.

U ovoj knjizi Georgiev je dao vrijedan doprinos izučavanju tračkoga jezika. On se tu već oslanja na Dečevljevu knjigu (*Die thrakischen Sprachreste*) ali je i bitno nadopunjuje. U tom pogledu naročito su važne prve dvije glave u kojima je autor skupio sve tračke natpise i one koji bi to mogli biti, dao iscrpan epigrafski komentar i izvrsne reprodukcije važnijih među njima i popratio ih pokušajem interpretacije koja je u osnovi etimološka, ali se služi svim drugim uporištima što ih natpisi daju. Takvom kombiniranom metodom autor dolazi do potpunih i suvislih interpretacija svih natpisa. On sam najbolje zna i često ističe, da je vrijednost tih interpretacija nužno nejednaka i da neke moraju ostati samo moguće zamisli koje se nipošto ne mogu smatrati sigurnima. Doista u takvim pitanjima oprez i rezerva interpretatora ne mogu biti dosta veliki i u nedavnoj prošlosti bilo je zastrašujućih primjera kako i najuvjerljivije etimološko tumačenje ne može biti garancija da je interpretacija ispravna. Zbog toga je izvorna vrijednost interesantnog epigrafskog materijala za izučavanje tračkog jezika nesumnjivo drugorazredna. Ipak je to materijal kojim se lingvistika mora neprekidno baviti i poglavlja naše knjige, u kojima se obrađuju natpisi iz Trakije i sa Samotrake, ostat će kapitalna za balkansku lingvistiku. Neobično je interesantno kako se neki natpisi daju lijepo i uvjerljivo interpretirati pomoću šiptarskog jezika. Nigdje dakako ne možemo posve isključiti dijaboličku igru slučaja, pogotovo ne kod kontinuirano pisanih natpisa koji ne rastavljaju riječi. Zbog toga je interpretacija dužih tekstova nužno problematičnija nego što je to slučaj kod kraćih. Tako nam briljantna interpretacija natpisa iz Ezerova ne može raspršiti osjećaj nelagodnosti zbog svih faktora nesigurnosti koji ostaju. Ako je ta interpretacija, koju je autor dao još prije rata i u ovoj je knjizi ponovio, ispravna, bio je trački jezik vrlo blizak grčkom. To nipošto nije a priori nemoguće, naprotiv, ali se čovjek ipak kod toga osjeća nevoljko, jer u ovakvim slučajevima glatke interpretacije baš svojom glatkoćom izazivaju sumnju koja može biti i sasvim neopravdana. Stoga moramo biti zahvalni autoru što je kraj takvog stanja stvari smogao hrabrosti da postavi određene hipoteze koje u najmanju ruku doprinose raščišćavanju pitanja koja se nameću u vezi s tračkim epigrafskim materijalom. Sama prva dva poglavlja bila bi dovoljna da knjigu učine važnim i potrebnim radnim instrumentom.

Vrlo interesantna i sasvim originalna je tema koja se obrađuje u trećoj glavi. Autor misli da se niz karakterističnih grčkih uzvika kulturnog podrijetla mora tumačiti kao tračke i frigijske riječi, koje su u grčkom postale obični uzvici. Ta tumačenja treba gledati u svijetlu nesumnjivih grčko-tračkih i grčko-frigijskih kulturnih veza. Mogućnost takvog tumačenja postaje tada mnogo uvjerljivijom, pogotovo što su ti grčki uskllici veliki i sličniji okamenjenim riječima nego pravim uzvicima. Za neka tumačenja ima potpore i kod antičkih pisaca koji te uzvike nazivaju frigijskim ili tračkim. Autor je time u krug istraživanja o tračkom jeziku uvukao nov materijal, neobično interesantan ali, na žalost, i slabo pouzdan. Etimološka tumačenja koja autor daje glatka su i uvjerljiva, ali na žalost ne mogu biti garancija za ispravnost interpretacije tih kulturnih uzvika. Ispravno je pomišljati na mogućnost da se u njima vide riječi nekog negrčkog kulturnog jezika. Pri tome je na temelju sadašnjeg stanja našega znanja još nekako moguće razlikovati tračke i frigijske elemente, ali sam autor najbolje zna kako je teško i upravo nemoguće razlikovati tračke od predgrčkih elemenata. A oboje možemo u obliku relikata očekivati u jeziku grčkih kultova. Tako se u tom poglavlju načine jedno važno pitanje koje se time tek počinje obrađivati. Iznese su važne i interesantne pretpostavke, dobro promišljene i plauzibilne, ali se one još moraju verificirati u nizu detaljnih opažanja i istraživanja, mora ih potvrditi novi materijal, da bi se mogle smatrati utvrđenim činjenicama. No od sada će se o tim pretpostavkama morati u nauci voditi računa.

U četvrtoj glavi stao je autor na čvršće tlo. Tu nam daje pregled tračkog jezičnog materijala koji se sačuvao na antičkim natpisima pisanim grčkim i latinskim jezikom i u djelima antičkih pisaca. Taj je materijal neprikladan za etimološko tumačenje jer osim za ograničeni broj glosa nije poznato značenje. No upravo tu teškoću uspijeva autor prebroditi time što se koristi svim mogućnostima da se indirektno odredi značenje onomastičkih elemenata. Tu mu u prvom redu služi postojanost geografskih naziva koji se prevode iz jezika u jezik, pa kvazibilingvni natpisi, tipizirani indoevropski hidronimi i nazivi plemena po totemnim životinjama. Takvim i sličnim načinom uspjele je autoru odrediti na vrlo uvjerljiv način značenje priličnog broja

tračkih imena. Time je dobio niz pouzdanih etimologija i mogao odrediti glavne podudarnosti između tračkog i drugih indoevropskih jezika. Rezultati do kojih je autor tako došao poklapaju se u svem bitnom s rezultatima važne radnje D. Dečeva, *Характеристика на тракийския език, София 1952*. No autor se s punim pravom ne slaže sa svojim prethodnikom u njegovu shvaćanju prirode tračkog jezika. Dečev misli da je trački jedan etruskoidni jezik usko srodan predgrčkomu koji se indoeuropeizirao pod utjecajem skitskih Iranaca. Posve uvjerljivo autor razotkriva potpunu nemogućnost te pretpostavke koja se osniva na kasnijim hipotezama P. Kretschmera i previđa činjenicu da trački jezični ostaci ne pokazuju nikakve iranske karakteristike.

Raščistivši to pitanje, autor nastoji protumačiti raznolikosti i jezičnu nehomogenost tračkog materijala. On smatra da u lingvističkom kompleksu koji se smatra po tradiciji tračkim treba razlikovati više različitih iako srodnih jezika. Fonetske neujednačenosti tračkog materijala tumači onda tako što razne glasovne oblike i dublete pripisuje raznim jezicima. Ta bi hipoteza bila interesantna i vrijedna sve da mu i nije pošlo za rukom lokalizirati pojedine refleksive indoevropskih glasova za određene aree sjeveroistočnog i središnjeg Balkana. Hipoteza je međutim vrlo uvjerljiva jer je autor pokazao da, napr., tračka promjena suglasnika (*Lautverschiebung*) dolazi jedino kod toponima južno od Dunava dok je na sjever od te rijeke nema. Tako je autor dobio svoja dva glavna „tračka“ jezična tipa: trački s promjenom suglasnika i dako-mizijski bez nje. Ta dva jezika razlikuju se i u refleksu indoevropskih vokalskih sonanata. Šiptarski se jezik po svim refleksima indoevropskih glasova slaže s dako-mizijskim pa autor misli da taj jezik u šiptarskom i danas živi. Time se po njegovu mišljenju mogu tumačiti brojne i napadne sličnosti između šiptarskog i rumunjskog jezika.

Plemena koja su govorila na dako-mizijskim dijalektima postepeno su tokom stoljeća prodirala na jug preko Dunava i mjestimično su preselila starosjedilačka tračka plemena. Na jugozapadu dačkomizijska su plemena prodrila do Skoplja i Dardanije, a odande se u ranom srednjem vijeku njihov jezik proširio do obala Jadranskog mora. Na jugoistok ta su plemena došla čak do Male Azije, gdje ih stari autori poznaju kao Mižane i njihovu zemlju kao Miziju.

Jezik tračkih plemena, koja su živjela od starine na jug od Dunava, bio je vrlo blizak (ako ne i identičan), jeziku predgrčkih Indoevropljana. I taj je jezik u najdubljoj starini prodro u Malu Aziju i govorio se u Timiji, Bitiniji i Dardaniji (Troadi).

No u „tračkom kompleksu“ treba razlikovati i treću skupinu indoevropskih dijalekata koji su poznati u prvom redu iz Male Azije kamo su doprli prilikom velikih seoba oko 1200 pr. n. e. iz Balkanskog prostora. To su dijalekti frigijsko-armenske skupine, koji poznaju promjenu suglasnika (*Lautverschiebung*) isto kao trački i pelazgički dijalekti, ali se od njih bitno razlikuju u pogledu refleksa indoevropskih vokalnih sonanata. Ti su nam dijalekti poznati s frigijskih natpisa i iz frigijskih glosa, a u mnogo evoluiranijem obliku susrećemo jezik te iste skupine kao klasični jezik srednjovjekovne armenske literature. U najmlađem obliku novoarmenskih dijalekata susrećemo i danas tu skupinu među jezicima koji se nalaze u živoj upotrebi. I trački i dako-mizijski i frigijsko-armenski dijalekti pripadaju među satem jezike.

Na starom području frigijskog jezika na centralnom Balkanu nisu nam se sačuvali direktni tragovi tog dijalekta. Ipak, kod nekih „tračkih“ imena, koja se javljaju u mnogim varijantama, autor razlikuje pored tračkog i dako-mizijskog još i frigijsko-armenski izgovor. Kod toga ostaje upitno da li se s pravom može polagati tako mnogo na razlike koje nastaju među pojedinim grčkim i latinskim reprodukcijama aloglotskog tračkog materijala. Možda ne bi trebalo zaključivati da se kod svake razlike, koja se tu pojavi, radi o drugom jeziku iz kojeg je preuzeta riječ ili ime. No, bez obzira na interpretaciju pojedinih slučajeva, Georgiev je nesumnjivo svojim razlikovanjem tračkog, dako-mizijskog i frigijsko-armenskog elementa unio reda u heterogeni „trački“ materijal i vrijednost te potrebne distinkcije ostaje neumanjena sve ako ona u svakom pojedinom slučaju i ne odgovara jezično-historijskim realnostima.

Ova se ograda ne smije nikako shvatiti u tom smislu da autoru nije uspjelo uvjerljivo izdvojiti ta tri jezična elementa na sjeveroistočnom Balkanu. Naprotiv, generalna koncepcija lingvističke situacije toga područja u starini možda je najvrijedniji doprinos koji je autor u ovoj knjizi dao antičkoj balkanistici. Njemu je uspjelo da utvrdi prvobitno područje i centre radijacije pojedinih jezičnih skupina i time je

dovoljno dokazana historijska realnost tih jezika. Želimo samo naglasiti da je kraj tako fragmentarnog materijala, prenesenog u izvorima na drugom i stranom jeziku teško te općenite spoznaje sa dovoljnom sigurnošću primijeniti u interpretaciji pojedinih jezičnih fragmenata. To je potrebno naglasiti jer bi nas inače dalekosežni, važni i većinom nesumnjivo valjani zaključci prof. Georgieva mogli zavesti da zaboravimo kako je problematika vezana uz trački jezik uza sve to još krcata problemima, nesigurnim i nerazjašnjenim pitanjima. Knjiga koju smo prikazali i opet pokazuje kako je bugarska nauka sposobna da obrađuje teška pitanja u vezi s historijom jezičnog prostora koji se od antike obrazovao na sjeveroistočnom Balkanu.

R. Katičić, Zagreb.

ANTON MAYER, *Die Sprache der alten Illyrier*, Band I: Einleitung, Wörterbuch der illyrischen Sprachreste, Wien 1957, str. VIII, 364; Band II: Etymologisches Wörterbuch des Illyrischen, Grammatik der illyrischen Sprache, Wien 1959, str. 368.

Gotovo u isto vrijeme kao Kraheova knjiga o istoj temi pojavila se ova sinteza životnog rada zagrebačkog indoeuropeista i klasičkog filologa A. Mayera koji je glavninu svog naučnog rada bio posvetio izučavanju ostataka ilirskog jezika. Još dok se knjiga nalazila u štampi čuli su se glasovi da je ona publikacijom Kraheova djela postala suvišnom. No Bečka akademija je dobro učinila što se nije dala smesti i što je izdala ovu korisnu knjigu. Jer ne samo da je Mayer u mnogim pitanjima došao do drukčijih rezultata nego Krahe, pa je vrijedno da se oni mogu usporediti, nego je i sama organizacija knjige drugačija, pa može odlično poslužiti u mnogim slučajevima gdje je Kraheova knjiga nepogodna. Praksa je pokazala da su obje knjige jedna pored druge potrebne i korisne. Mayerovo djelo ostat će za dulje vrijeme kapitalan i neopodan priručnik za svakoga tko se kreće na području ostataka ilirskog jezika.

Prvi svezak počinje općim uvodom o ilirskom jeziku i njegovim odnosima prema susjednim jezicima i suvremenom šiptarskom, donose se i raspravljaju historijska svjedočanstva o Ilirima i diskutiraju problemi njihovih prehistorijskih kretanja. O svim tim pitanjima dana je i glavna literatura. Pri tom nedostaje principijelno izlaganje autorova stava prema centralnom pitanju o kriterijima za određivanje granica ilirskog jezičnog prostora i za lučenje ilirskog od neilirskog materijala na istom području. Možda je nedostatak takvog jednog općenitog raščišćavanja tog pitanja samo odraz opće nesigurnosti autorove u tom teškom pitanju koja se i u samoj zbirci materijala očitovala negativno.

Glavninu prvog sveska zauzima rječnik ilirskih jezičnih ostataka i to je nesumnjivo najvredniji i najtrajniji dio čitavog djela. Taj je rječnik zamijenio i upotpunio Kraheove rječnike ilirskih geografskih i osobnih imena. Tu su alfabetskim redom skupljena sva osobna i geografska imena koja autor smatra ilirskima, te malobrojne ilirske glose. Osobita vrijednost tog rječnika leži u tome što autor kod svakog toponima ili etnika daje vrlo potpune podatke što se tiče lokalizacije i svega ostaloga. Tako je taj rječnik postao odličan priručnik i za ilirska realija i bit će koristan ne samo lingvistu i filologu nego i historičaru i arheologu. Posebno treba istaknuti članak *Illyrii* i članke o važnijim etničkim imenima i gradovima. Ipak se istraživač u taj rječnik ne smije slijepo pouzdavati. Ne samo da je autoru izmaklo više imena, osobito osobnih, koja bi svakako morala ući, nego je, kako je to svojstveno isključivim sljedbenicima etimološke metode, bio dosta dalek epigrafskoj i onomastičkoj strani svoga materijala. Tako nalazimo da su imena ne jednom krivo interpretirana i vidi se da je mnogo štošta mehanički preuzeo iz Kraheovih zbirka, a da nije konzultirao izvorni materijal. Posebna pak vrijednost rječnika leži u tome što je autor vrlo bržno registrirao i historiskolingvistički interpretirao sve tragove ilirskih imena u našoj suvremenoj onomastici.

Najozbiljnije zamjerke mogu se rječniku staviti u pogledu kriterija za izbor materijala. Autor je vrlo ispravno stao na stanovište, da se kod izučavanja ilirskih ostataka istraživač mora ograničiti na rimski Ilirik, a i unutar njega uglavnom na Dalmaciju i s rezervama na Panoniju. Uzeo je u obzir i rezultate suvremenih istraživanja i posve je izdvojio venetski jezik. I makedonski materijal uzima u obzir samo